

Ольга Володимирівна Дудар,
доцент кафедри методики
суспільно-гуманітарної освіти і виховання
ІШПО КУ імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук

Що означає бути українцем?

Музейна педагогіка – як джерело нових можливостей для патріотичного виховання

Науковці, громадські діячі, митці різних епох і народів основою позитивного розвитку називали любов до Батьківщини. Надзвичайні обставини, у яких нині перебуває Україна, питання оптимізації шкільного патріотичного виховання виводять на передній план.

Питання оптимізації патріотичного виховання залишається дуже важливим і через надзвичайні обставини, в яких діє нині український освітянський простір, і через специфіку формування підростаючої особистості, а саме потреби у позитивних прикладах. Недарма відомі суспільно-політичні діячі, науковці, митці різних епох та різних народів зазначали важливість любити свій народ, свою батьківщину як основу формування будь-якої особистості.

Сучасний навчально-виховний процес має набір нестандартних інструментів для активізації дитячого інтересу і творчого потенціалу у цій царині. Адже у процесі знайомства з історією, культурою, науковими досягненнями підростаюче покоління отримує не лише важливі знання, а й відповідь на питання «Що означає бути українцем?». Надзвичайно дієвими у такому випадку є форми і методи музейної педагогіки.

Музеї і навчальні заклади в роботі з учнями мають багато спільного: виховують почуття патріотизму, свідоме ставлення до світової та вітчизняної науки і культури; різними засобами, методами і прийомами розвивають мислення та стимулюють творчі здібності, практичні навички та активність учнів тощо.

Елементи музейної педагогіки можуть бути використані і у науково-дослідницькій роботі з підростаючим поколінням. Проекти, дослідження, краєзнавчі розвідки, віртуальні екскурсії, присвячені вітчизняній музейній справі

багаті на приклади справжнього патріотизму, любові до народної культури, прагнення зберегти духовні скарби рідної нації.

Досить показовою є історія найбільш ушлявлених музейних збірок України. Так, колекція Національного музею імені Т.Г. Шевченка мала б суттєво бідніші фонди, якби не палка любов В.В. Тарновського до творчості Кобзаря. Тарновський зібрав величезну шевченківську колекцію, повз яку, за словами Б.Грінченка, не може пройти біограф поета й художника, якщо він хоче скласти його справді глибокий життєпис. Результатом кропіткої праці стала збірка з 758 шевченківських експонатів, серед них: 18 оригіналів листів, близько трьох десятків автографів творів, у тому числі заборонених до друку («Неофіти», «Марія» та ін.), понад 200 малюнків, гравюр, літографій, фотографій з різних портретів Шевченка, а також славнозвісний щоденник, більш 80 листів і записів різних осіб про похорон Кобзаря, оригінал його посмертної маски. В.Тарновський зібрав велику бібліотеку творів митця і праць про нього, загалом 248 одиниць. Найбільшою частиною колекції була образотворча спадщина: близько 400 мистецьких творів, у т. ч. 285 рисунків і картин, два альбоми з півсотнею акварелей, 37 гравюр, статті й замітки, в яких були найменші згадки про поета; червона китайка, якою було вкрито труну Шевченка під час перепоховання в Каневі. Василь Тарновський охоче показував скарби усім бажаючим. Він допомагав розповсюджувати твори поета, піклувався про передачу «Кобзаря» до недільних шкіл Києва та Чернігова.

Другою пристрасною колекціонером були українські реліквії. Сам він про цей бік своєї діяльності писав: «Ще в молоді роки... я поставив собі за мету зібрати по можливості повну колекцію предметів, що характеризують старовинний побут моєї батьківщини, Малоросії». Інтерес до історії, зокрема до Запорозької Січі, з'явився у В.Тарновського-молодшого з ранніх років і захоплювався його оточенням, цікавими зустрічами з гостями Качанівки, які розповідали юнакові про минулі події, про волелюбність і відвагу запорожців, їхні походи проти ворогів України. Унаслідок того величезного інтересу постала багатюща колекція експонатів, які предметно розкривають життя і побут України.

Найцінніші предмети в збірці старовини Василя Васильовича стосувалися історії українського козацтва. Він викупив близько тисячі таких експонатів. Унікальною була збірка зброї та речей військового побуту українських козаків, зокрема шаблі Богдана Хмельницького, Гетьманські булави й бунчуки, полкові прапори, зокрема прапор Переяславського полку 1762 р., особисті речі Семена Палія, Івана Скоропадського, Василя Кочубея, бандура Івана Мазепи тощо. Борис Грінченко писав, що Тарновський зібрав речей козацького періоду стільки, як ніхто.

Важливу частину колекції Тарновського становили мальовані олійними «фарбами оригінали й копії портретів діячів історичного минулого України: Костянтина Острозького, Петра Могили, Івана Гонти, Максима Залізняка, українських гетьманів». Загалом відділ рукописів колекції Тарновського містив понад п'ять тисяч документів. Уся ця розкіш мала не лише культурницько-історичне значення. Василь Тарновський був заможним, освіченим, відомим, тож його інтерес до українського минулого спонукав інших цікавитися історією, пильно придивлятися до народного життя, замислюватися над складною долею Батьківщини у кінці XIX – на початку XX століття.

Цікавість до історії, зокрема до археології, звела В. Тарновського з ще одним видатним подвижником музейної справи. Родини Тарновських і Біляшівських, відомі своїм інтересом до українського питання, товаришували між собою. Тож Тарновський - молодший погодився допомогти молодому М. Біляшівському організувати археологічні розкопки у с. Пекарів поблизу Дніпра. Робота у цьому напрямку дозволила М. Біляшівському остаточно ствердитись як археологу. Завдяки цим розкопкам він отримує славу і визнання. Самі роботи тривали протягом двох років (1891 і 1892) і значно поповнили фонди колекції В.В.Тарновського. На Княжій горі було знайдено золоті і срібні прикраси вироби із заліза і кераміка княжої доби. Були відкриті залишки літописного міста Родень, що був зруйнований монголо-татарським нашествям.

З часом Микола Біляшівський зробив значний внесок у розвиток музейної справи та охорони пам'яток старовини. Саме він - автор проекту першого закону

України про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва (1918). Видатний діяч склав програму створення національних і регіональних музеїв, музейної реформи в Україні на наукових засадах, брав участь у заснуванні історико-краєзнавчого музею Волині в місті Городок Рівненської області (нині краєзнавчий музей). Сприяв формуванню в Києві російської Картинної галереї, музею західного та східного мистецтва. Один із засновників Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1910).

Брав активну участь в організації виставок. Зокрема: трьох кустарно-промислових виставок Південної Росії (1906, 1909, 1911), художніх виставок передвижників, художників «Мира искусств», мистецьких об'єднань Одеси та Києва; виставок картин М.К.Реріха (1908), творів Т.Г.Шевченка, М.О.Врубеля (обидві 1911), А.А.Маневича (1914), «Народне мистецтво Буковини та Галичини» (1917), Г.І.Нарбута та «Українські народні килими» (обидві 1921), «Всеукраїнська виставка друку» (1923), «Межигірський фаянс та порцеляна» (1925).

Микола Біляшівський одним з перших в Україні застосував фотомистецтво для потреб науки та музейництва. Обстежив та провів фотофіксацію пам'яток багатьох регіонів, брав участь у роботі комісії по виданню альбомів українських старожитностей. Був задіяний у роботі Товариства київських фотографів як член журі конкурсів. В 1917-1919 брав активну участь в організації дренажних робіт навколо Андріївської церкви, створив комісію у справах дослідження та реставрації Софіївського та Військово-Микільського соборів, обстежував пам'ятки культової архітектури Києва, які були пошкоджені під час взяття міста військами Муравйова.

Не менш цікавими є історії формування колекцій Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Національного музею російського мистецтва, Національного художнього музею України та багатьох інших.

Щодо безпосередньої роботи у музеях, можна виокремити декілька найбільш поширених та ефективних видів:

1. Екскурсії.

Традиційно знайомство з музеєм починається з оглядової екскурсії. Проте важливо, аби відвідувачі не почували себе пасивними спостерігачами. Тому варто звернути увагу на нові форми: екскурсії-ігри, вікторини, демонстрації тощо. Інтерактивні елементи передбачають глибше знайомство з певними частинами української культурної спадщини, а, отже, підкреслюють її самобутність. Наприклад, демонстрація одягання народного строю, яка проводиться у Національному музеї українського народного декоративного мистецтва дозволяє по-новому переосмислити і розвиток вітчизняного декоративного мистецтва, і більш предметно сприймати поетичність українського побуту.

2. Урок у музеї.

Класичною формою музейної педагогіки вважається проведення різних форм навчальних занять. Таким чином, юні відвідувачі сприймають експозиційний простір як ще одну можливість збагатити свої знання. Проте такі уроки можуть бути дуже корисними і у сфері патріотичного виховання. Зокрема, урок музики в музеї Миколи Лисенка дозволить більше дізнатися про життя видатного композитора і громадського діяча, зануритися в атмосферу Києва другої половини XIX століття. Таким чином, українська класична музика стане більш особистісно забарвленою і буде сприйматися через призму любові до усього українського, яка була натхненням для видатного композитора.

Урок української літератури у стінах Музеї імені П.Г. Тичини теж матиме суттєвий виховний вплив, адже складна доля відомого поета – це відображення ситуації не лише у сфері культури, а й у суспільно-політичному житті України XX століття. Відвідувачі такого заняття будуть сприймати поезію Тичини не через певні кліше, що досить давно з'явилися у суспільстві. Вони сприйматимуть особистість митця через його інтерес до України, більше знатимуть про його дружні стосунки з іншими відомими українцями. Проте паралельно відвідувачі відчують роль впливу тоталітарної системи та його згубні для будь-якої творчості наслідки.

3. Майстер-класи.

Більше дізнатися про окремі види мистецтва, розвивати свої здібності та отримати новий досвід можуть учасники різноманітних практичних музейних акцій. Широкий вибір тематичних майстер-класів неабияк корисний у сфері патріотичного виховання. Сучасна дитина іноді досить скептично ставиться до певних елементів народної культури, вважаючи їх дещо архаїчними. Але безпосередня участь у виготовленні писанки, народної іграшки, активне знайомство з традиціями в ігровій формі допоможе відчувати унікальність національної духовної спадщини та створить підґрунтя для подальшого творчого розвитку.

4. Військо патріотичне виховання досить часто виділяють як окрему сферу патріотичної роботи. Обов'язок захищати Вітчизну визначений законодавчо, проте досить важко виховати свідоме ставлення до нього. Музейна педагогіка може стати дієвим ресурсом, адже військова історія України має безліч прикладів мужності і бойової звитяги.

Меморіальний комплекс «Національний музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Музей збройних сил України (відкрито 1996 року), Державний музей авіації України, Косий капонір (музей «Історія використання споруд Київської фортеці»), Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році», Музей Гетьманства, Національний музей історії України надають значні можливості предметно знайомити відвідувачів з героїчними сторінками нашого минулого.

Але і мистецькі музеї можуть надихати педагогів на власні пошуки. Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків експонував перлину свого графічного зібрання – антивоєнний цикл офортів Франсіско Гойї (1746 – 1828) «Жахи війни». На сьогодні це єдина в Україні повна серія гравюр, надрукованих з оригінальних авторських дошок. Франсіско Гойя був першим художником, який побачив війну саме як Абсолютне Зло. В його офортах не лишилося ані ефектних батальних сцен XVIII століття, ані струнких вершників XIX-го, ані відчайдушних атак, ані

героїчних фортець в облозі. Лише тотальна катастрофа: вірусна епідемія божевілля, через яку люди забувають, що вони є люди. Як наслідок, їм шлють кари небесні: голодомор, розруху, братовбивство, зневіру й повернення диктатури.

Гойя працював над антивоєнною серією гравюр у 1810 – 1820 роках і втілює у 80 аркушах свій травматичний досвід участі в подіях Піренейської війни. Початкові аркуші серії «Жахи війни», від 2 до 47, є свідченням репортера, який власними очима бачив наслідки облоги Сарагоси, бої та партизанські акції поблизу Мадрида. Ряд гравюр (48 – 64) документує сцени голодомору, що вразив столицю у 1811 – 1812 роках й забрав 20 тисяч життів. Сімнадцять останніх аркушів серії – символічні видіння Гойї, роздуми про долю, як він казав, «розчленованої» країни, де після років кривавих воєнних випробувань відновилися деспотична монархія Бурбонів і тортури інквізиції.

Музей Ханенків володіє відбитками четвертого видання 1906 року, які знавці високо цінують, зокрема завдяки якості паперу. Побачивши цю серію, відвідувачі можуть відчутти: жахи війни не мають ні географічних, ні часових рамок.

Полотно К.В. Білокур «Колгоспне поле» частіше сприймають як ліричний опис природи. Проте мистецьке прочитання картини може бути іншим. Повість В.Яворівського «Портрет з уяви» має власну версію: художниця пише трактор, який ніколи не дочекається тракториста з війни, і жінку – дружину та матір – чий символ переданий хусткою. Краса Української природи задаровує, та десь у її глибині живе горе через втрати рідних і близьких. Саме такі паралелі показують актуальність українського мистецтва, незвичайні прийоми у передачі загальновідомих явищ і понять.

Музейна педагогіка не створює рецептів успіху. Вона цікава саме можливістю знайти і створити разом з музейними працівниками щось нове, яскраве і вражаюче. Кожен музейний осередок надасть матеріал для

патріотичного виховання, необхідне лише бажання і власне щире ставлення до рідної духовної спадщини